

ارزیابی تاثیر مدیریت شهری در بهبود وضعیت شاخص های گردشگری در شهر چابکسر

آرزو رمضانیپور مقدم^۱، مجید سنایی^۲

^۱ کارشناسی ارشد مهندسی شهرسازی، گرایش مدیریت شهری، دانشگاه کمال الملک نوشهر، مازندران (نویسنده مسئول)

^۲ عضو هیات علمی دانشگاه کمال الملک نوشهر، دکتری برنامه ریزی شهری و منطقه ای

چکیده

گردشگری پدیده است که نمی توان آن را نادیده گرفت؛ بلکه باید به عنوان پدیده ای که وجود دارد به آن نگریست. همه ساله میلیونها نفر به سفر می روند و کسی نمی تواند آنها را از سفری باز دارد، آنها خواهند آمد، پس می توان از این حرکت به عنوان منبعی برای توسعه شهری استفاده شود. اهمیت گردشگری به عنوان پدیده ای نوین از ابعاد مختلف اقتصادی، سیاسی، اجتماعی، فرهنگی و زیست محیطی قابل بحث و بررسی است. در شهرهای ساحلی ایران، حیات شهر مرهون دریا است و زندگی مردم با دریا عجین شده است. سواحل بخشی از هویت اکولوژیک شهرهای حاشیه دریا به شمار می آید و در سازمان فضایی، بصری و کالبدی شهر به عنوان عنصری شاخص و موثر خود را نشان می دهند. همچنین با توجه به نقش گردشگری شهرهای ساحلی، توسعه و زیباسازی فضای ساحلی جز مهمترین برنامه های توسعه شهری این مناطق به شمار می رود. هدف کلی این مقاله ارزیابی شاخص های توسعه گردشگری شهر چابکسر بر اساس شاخص های: مفرح بودن، انعطاف پذیری، ایمنی، ارتباط با بافت شهر، دسترسی عمومی می باشد. در این مقاله ما به دنبال ارزیابی تاثیر مدیریت شهری در بهبود وضعیت شاخص های گردشگری و راهکارهای عملی در جهت بهبود وضعیت گردشگری شهر چابکسر و ارائه طرحی مناسب با هدف افزایش سطح خدمات و کیفیت تسهیلات برای گردشگران و ساکنین منطقه ارائه گردد.

واژه های کلیدی: گردشگری، مدیریت شهری، شاخص های گردشگری، فضای ساحلی، چابکسر.

۱-مقدمه

سواحل و مناطق ساحلی از قرن‌ها پیش، به عللی مانند وفور امکانات بالقوه توسعه، از زیستگاههای مهم بشری به شمار می‌آید و نقش غیرقابل جایگزینی در اقتصاد و توسعه تمدن‌ها داشته است. در این نواحی، بسته به پتانسیل موجود در هر منطقه، کاربری‌های گوناگونی اعم از کشتیرانی و حمل و نقل، استخراج انرژی، شیلات، ایجاد تأسیسات نظامی و انتظامی، اسکان مردم بومی، کشاورزی و ایجاد تأسیسات تفریحی و فعالیتهای گردشگری از ساحل بهره می‌برند. بی تردید فعالیت هریک از بخش‌های نامبرده مستلزم اعمال تغییراتی در فیزیک و طبیعت خط ساحلی است و نتیجه رقابت این بخش‌ها برای مالکیت ساحل و بهره برداری بیشتر از آن موجب ایجاد فشار مضاعف بر سواحل خواهد شد. مدیریت مناطق ساحلی یکی از نگرانی‌های عمده تصمیم گیران، برنامه ریزان کاربری زمین و طرفداران محیط زیست بوده است. در همین راستا، از دهه اول قرن بیستم، کوششی جهان شمول برای اعمال در مناطق ساحلی آغاز شد. محاسبات نشان می‌دهند که جمعیت فعلی سواحل در جهان، برابر با جمعیت کل جهان در سال ۱۸۵۱ و در حدود ۵۰ درصد جمعیت فعلی است. رشد جمعیت در نواحی ساحلی مختص کشاورزی در حال توسعه نمی‌باشد بلکه نیمی از جمعیت کشورهای توسعه یافته جهان نیز اینک در محدوده‌ای با فاصله ۶۰ کیلومتری از ساحل زندگی می‌کنند (همان). تردیدی وجود ندارد، در اکثر کشورها تمرکز مردم در شهرهای ساحلی مجموعه‌ای از اثرات منفی زیست محیطی و اجتماعی ایجاد می‌کنند حتی عملکرد فعلی شهرها، به ویژه در کشورهای جهان سوم به گونه‌ای است که دلایل اکولوژیکی برای قرار گرفتن اولیه شهرها و جاذبه‌های بالقوه‌ای که دارند، آنها را در مناطق ساحلی مورد تهدید قرار داده‌اند. ساختار محیط زیست شهرهای ساحلی به گونه‌ای است که به صورت یک ناحیه دو قطبی دیده می‌شود که در طرف خشکی به پس کرانه منظر شهری و در سمت آب به یکپارچگی عملکردی اکوسیستمی گراشه ساحلی محدود می‌گردد.

۲-گردشگری ساحلی

گردشگران با اهداف و انگیزه‌های متفاوتی سفر می‌کنند: بازدید از دوستان و اقوام، دیدن آثار فاخر و میراث تاریخی، شرکت در نشست‌ها و کنفرانس‌های تجاری، شرکت در جشنواره‌های فرهنگی و هنری، پیشگیری از بیماری یا بهبود آن، دیدن جلوه

های گوناگون طبیعت و لذت بردن از آن، زمانیکه مقصد گردشگران داخلی یا بین المللی مناطق شهری یا روستایی ساحلی باشد. درحقیقت، یکی از کاربری های بسیار مهم و قدیمی سواحل در جهان گذران اوقات فراغت افراد در سواحل و به عبارتی گردشگری ساحلی است. ریشه گردشگری در مناطق ساحلی را باید در دوران روم باستان، هنگامیکه اولین خانه های رومی در پنسیلوانیا ساخته شد، جستجو کرد اما به سیاق امروزی، گردشگری ساحلی از اواخر قرن ۱۹ میلادی مورد توجه قرار گرفت و از آن زمان همواره بر تعداد گردشگران ساحلی افزوده شد، به طوریکه پس از جنگ جهانی دوم شمار استراحتگاه های ساحلی به طور چشمگیری افزایش یافت. اکنون آمار و ارقام سازمان جهانی گردشگری بیشترین مسافران جهان را مربوط به بخش گردشگری ساحلی می داند. کمیته برنامه ریزی محیط زیست سازمان ملل متحد در پژوهشی نشان داد که گردشگری ساحلی محبوبترین نوع گردشگری در میان اروپاییان است. سهم بازار گردشگری دریایی و ساحلی در مخارج کل گردشگران بین المللی جهان بیش از ۱۰ درصد تخمین زده شد. رشد سریع گردشگری ساحلی در ۱۴۰ سال اخیر از علل اصلی توسعه زیرساخت های شهرهای ساحلی و همچنین ایجاد مسائل و مشکلات زیست محیطی ساحلی بوده است. از فاکتورهای موثر در مدیریت گردشگری سواحل و حرکت به سمت تغییرات می توان به موارد ذیل اشاره کرد:

الف: شروع جنبش محیط زیست در سال ۱۹۷۰.

ب: آگاهی از کیفیت آب، هوا و زمین.

ج: صنعت زدایی ساحل به همراه ملاحظات محیط زیستی که موجب بهبود چشمگیر در کیفیت آب شد. توسعه و احیای مناطق آلوده، موجب گرایشهای جدیدی شد که شهرها برای مناطق آلوده انجام دادند و بسیاری از این مناطق تبدیل به پارک های جذاب، مناطق مسکونی زیبا و مطبوع و مراکز تجاری دلخواه شدند (فیشور و همکاران، ۲۰۱۶).

د: افزایش تقاضا برای سرگرمی به دلیل افزایش اوقات فراغت و همچنین افزایش محبوبیت ورزش های آبی (قشقایی، ۱۳۸۷).

ه: سواحل ثابت کردند که مناطق موفق برای دادوستد هستند. مصرف کنندگان می توانند هنگامی که با سایر مناظر و چشم اندازها سرگرم می شوند، خرید کنند. بازارهای شهری علاقه و میل بسیاری را شامل دستفروشی در فضای بیرون و تازه کردن

روابط اجتماعی و سرگرمی را افزایش دادند (همان). در عصر حاضر، همایش عمومی بین المللی یو،آی،ای (شهر های کناره ی دریا و مناطق ساحلی: توریسم و توسعه) که در سال ۲۰۰۷ در شهر کاوالا در یونان برگزار شد در نقاط قوت و ضعف برنامه های احیای کنار آب به مواردی چون گونه های مختلف احیای کنار آب شامل توسعه های جدید، احیای کناره های رود شهری و سواحل شهری بیان شده است (پورجعفر، ۱۳۹۲). همچنین در خلال کنفرانس جهانی آینده شهرها و نمایشگاه اکسپو ۲۰۰۰، که در شهر برلین برگزار شد به بحث توسعه پایدار محدوده های کنار آب شهری نیز پرداخته شد. سایت پی،پی،اس (پروژه برای فضاهای عمومی) به منظور خلق فضای عمومی سرزنده برای کنار آب، که باعث توجه دوباره مردم به فضاهای شهری می گردد، اصولی را ارائه داده است (پورجعفر، ۱۳۹۲).

۳- مدیریت مناطق ساحلی

- به طور کلی، ظرفیت های اقتصادی مناطق ساحلی را می توان به صورت زیر دسته بندی کرد:
- بهره گیری از قابلیت های طبیعی آب و خاک سواحل برای توسعه و نوسازی فعالیتهای کشاورزی؛
  - تجهیز و تقویت مناطق مستعد و عرصه های گوناگون گردشگری ساحلی؛
  - توسعه و تجهیز مبادی ورود و خروج دریایی و افزایش ضریب بهره برداری از بندرها و ایجاد امکانات مناسب برای به کارگیری ظرفیت های موجود؛
  - تجهیز اسکله ها و بندر های صیادی، ساماندهی و ارتقای کیفی ناوگان صیادی، توسعه آب پیروری و صنایع شیلات و توسعه صادرات از طریق بهبود مدیریت به منظور تأمین امنیت غذایی کشور؛
  - تقویت و توسعه صنایع وابسته به کشاورزی و صنایع الکترونیک با تأکید بر استقرار صنایع پاک و با توجه به محیط زیست حساس و صیانت از آن در مقابل توسعه صنایع ناسازگار با محیط زیست؛

-استخراج انرژی و منابعی اعم از نفت و گاز.

روندهای توسعه گرای سواحل و وجود ذینفعان مختلف که هریک خواهان بهره برداری از سواحل هستند، اتخاذ رویکردی مناسب برای مدیریت سواحل را ضروری می نماید. در همین راستا، از دهه ۱۹۹۰، کوششی جهان شمول برای اعمال مدیریت یکپارچه در مناطق ساحلی آغاز شد. این حرکت، در اجلاس زمین که برنامه محیط زیست سازمان ملل متحد آن را پشتیبانی میکرد، طی نشست ریودوژانیروی برزیل از سال ۱۹۹۲ آغاز شد و با شتابی شگفت انگیز مورد استقبال کشورهای ساحلی قرار گرفت؛ چنانکه در همین سال ۱۰۸ طرح مرتبط با مدیریت یکپارچه مناطق ساحلی در ۴۴ کشور اجرا شد و شمار این طرحها در سال ۲۰۰۲ به ۶۲۲ طرح و در ۱۴۵ کشور افزایش یافت. مدیریت مناطق ساحلی تعاریف متعددی از اصطلاح سیستم مدیریت منابع که در تعیین موضوعات پیچیده مدیریت مناطق ساحلی ارائه شده است و رویکردی جامع و یکپارچه اتخاذ می کند که فرایند برنامه ریزی در آن تعاملی است. فرآیند کسب و فعالانه مدیریت منابع برای توسعه پایدار در مناطق ساحلی با توجه به شرایط فیزیکی، اجتماعی و اقتصادی می باشد. به طور خلاصه، پروتکل ICZM سعی دارد، با اتخاذ رویکرد یکپارچگی در مدیریت سواحل، همپوشانی مسئولیت های بخش های مشارکت کننده و در نتیجه تعارض بین ذینفعان مختلف را حل کند و همکاری بین آنها را در جهت دستیابی به توسعه پایدار مناطق ساحلی افزایش دهد. مدیریت گردشگری ساحلی، نیازمند اتخاذ رویکردی بهروز، جامع، آینده نگر و راهبردی است؛ رویکردی که از طریق آن بتواند، در کنار توجه به موضوعات مطرح در سیستم گردشگری، با سایر بخش های مختلف ذینفع از سواحل نیز در تعامل مثبت و در راستای نیل به توسعه پایدار منطقه ساحلی مشارکتی هم افزا داشته باشد.

۴- بررسی شاخص های گردشگری ساحلی

۴-۱- مفرح بودن

اکثر افراد انتظار دارند، لبه آب ها فضایی مفرح باشد، فضایی که ضمن برخورداری از آسایش اقلیمی، بتوان در آن ها به تفرج پرداخت. با طراوت بودن توقع دیگری است که از سواحل و کناره رودها انتظار می رود، لازمه باطراوت بودن پاکیزگی و حضور طبیعت است. اگر بخواهیم حضور طبیعت را استمرار بخشیم، نمی توان نسبت به اهمیت پایداری اکولوژیک بستر آب ها بی تفاوت بود. نهایتا طراوت و مفرح بودن برای آن است که فرد در مجاورت آب احساس فراغت بال نماید (پاکزاد، ۱۳۷۶).

"پورجعفر" مفرح بودن را یکی از راهبردهای رسیدن به جذابیت معرفی می کند و پیشنهاد می کند فضاهای عمومی با کیفیتی بی نظیر برای جلب توجه شهروندان طراحی شوند و همچنین توصیه می کند فضاهای باز منظر سازی شده، تقویت شده و توسعه یابند (پورجعفر، ۱۳۹۲). وجود بستر کالبدی و کف سازی مناسب، فعالیت های زنده شبانه، نورپردازی مناسب، امکان انجام فعالیت - های ورزشی و نظایر آن و در نهایت آسایش اقلیمی، پیشنهاداتی است که پاکزاد برای محقق شدن مفرح بودن لبه آب، ارائه داده است (پاکزاد، ۱۳۷۶).

۴-۲- انعطاف پذیر

در ذهن و خاطره اکثر شهروندان ساحل دریا فضایی انعطاف پذیر است که در آن امکان بروز انواع رفتارها فراهم است؛ در لبه آب می بایست گزینه های متعدد به استفاده کنندگان ارائه شود؛ یعنی ساحل قابلیت تغییر و انعطاف داشته باشد (جعفری و زراآبادی، ۱۳۹۳).

وجود بسترهای چند عملکردی و همچنین پرهیز از ایجاد موانع بصری ای که فعالیت های گروه های مختلف را از نظر سایرین مخفی می کند از مواردیست که برای حصول انعطاف پذیری در طراحی سواحل دریاها و دریاچه ها ضروری است (پاکزاد، ۱۳۷۶). پور جعفر برای انعطاف پذیری در کنار آب در سطح خرد و کلان، قائل می شود؛ امکان گزینش از میان فعالیت ها برای

مردم و پیش بینی عرصه های حضور اقشار مختلف و گروه های سنی متفاوت انعطاف پذیری در سطح خرد را سبب می شود. اولویت دادن به طرح های تصویری و قضایی و ایجاد فضاهای متباین با توجه به انتظام و هویت معماری در مقیاس کل از مواردیست که طراحان را به انعطاف پذیری ساحل در مقیاس کلان نزدیک می کند (پورجعفر، ۱۳۹۲). عدم امکان تبادل ساحل و دریا، خصوصی سازی ساحل توسط ارگان ها و ایجاد اختلاف ارتفاع های مصنوع در ساحل، عواملیست که از نظر پاکزاد انعطاف پذیری ساحل را به شدت تهدید می کند (پاکزاد، ۱۳۷۶).

۴-۳-ایمنی

از آن جا که توقع داریم کناره آب ها محل تفرج و قدم زدن شهروندان باشد، تامین ایمنی پیاده در این مکان اهمیت بسیاری دارد. ایمنی پیاده ها را باید در دو جهت حفظ کرد: ایمنی در برابر سواره و ایمنی در برابر آب. در مورد ایمنی شهروندان در برابر آب، باید تمهیدات کالبدی درستی مانند شیب بندی های مناسب بدنه کنار آب، برای جلوگیری از سقوط افراد پیش بینی شود (بختیاری، ۱۳۸۹). شهروندان باید در برابر جزر و مد دریا و همچنین امواج شدید دریا ایمن باشند؛ در مواردی که لازم است می بایست دیواره ساحلی و موج شکن احداث گردد به طوری که موجگیر متناسب با سرعت، ارتفاع و شدت تواتر موج ها باشد. لایروبی به موقع ساحل و در حفاظت از سلامت شهروندان به خصوص در محل های دسترسی به آب امری ضروری است (پاکزاد، ۱۳۷۶).

۴-۴-ارتباط با بافت شهر

در نمایشگاه اکسپو ۲۰۰۰ بر لزوم در نظر گیری کناره آب به عنوان استخوان بندی اصلی شهر تاکید شده است؛ کناره های آب جدید باید به عنوان بخشی جدا ناپذیر از شهر حاضر بوده و در حیات شهری سهیم باشند (ساشور پور و الیاسی، ۱۳۹۴). توسعه بافت شهر، ایجاد ارتباطات قوی فیزیکی و عینی، معماری مردم وار و امکان دسترسی عمومی از همسایگی های مجاور، می تواند در ساختن ارتباطی قوی با هسته مرکزی شهر تمهیدات کارسازی باشد (قشقایی، ۱۳۸۷).

۴-۵- دسترسی عمومی

محدودیت دسترسی یکی از عوامل اصلی عدم موفقیت پروژه های کنار آب است (شمس، ۲۰۱۳) دسترسی راحت و مناسب برای جذب مردم به کنار آب ضروری است، این راحتی از طریق دسترسی عمومی بهینه، حاصل می گردد. همچنین مسیر های پیاده می بایست منسجم بوده و در تمام طول کناره آب ممتد باشند. نقش مسیرهای سواره کنار آب از حالت عبوری خارج شده و در حد دسترسی های عمودی کاهش یابد (پورجعفر، ۱۳۹۲). بسیاری از لبه های آبی موفق دارای پیاده راه ها و خطوط دوچرخه سواری مجزا می باشد. علاوه بر این سواحل باید تامین کننده انواع روش های حرکت اعم از مسیرهای پیاده و سواره مثل مسیرهای پیاده روی، دوچرخه سواری، وسائط نقلیه موتور، کشتی ها، اتوبوس ها و ریل آهن باشد. همچنین کریدورهای حرکتی نیز در ظرفیت همه بازدید کنندگان و قابل دسترس از فضاهای عمومی باشند تا موفق عمل کنند (فیشر و همکاران، ۲۰۱۶).

۵- نتیجه گیری

گردشگری، به عنوان یکی از بخش های اقتصاد ساحلی، در اغلب کشورها و شهرهای ساحلی زمینه جذب گردشگران داخلی و خارجی و در پی آن توسعه صنعت گردشگری را فراهم کرده است. در جوار این شکل از توسعه گردشگری که تأکید و تمرکز عمده آن منبع طبیعی و خدادادی دریا و ساحل است، بسته به پتانسیل منطقه، بهره برداری سایر بخش های اقتصادی از جمله شیلات، مسکن سازی، کشاورزی و استخراج انواع منابع انرژی نیز در بسیاری مناطق ساحلی امری رایج است. این فعالیت های اقتصادی گاه به بروز یا تشدید مشکلاتی عدیده، خصوصاً تعارض با یکدیگر بر سر تصاحب بیشتر زمین و منابع ساحلی، و در نتیجه بروز مشکلات زیست محیطی برای منطقه حساس ساحلی منجر می شود. در این مقاله سعی شد درباره رویکردی از مدیریت منطقه ساحلی چابکسر بحث شود که به کارگیری آن در زمینه مدیریت ساحل و گردشگری ساحلی از بروز بسیاری از مشکلات تهدیدکننده سواحل و تأثیرات منفی توسعه گردشگری ساحلی جلوگیری می کند و به توسعه پایدار سواحل کمک میکند. با این حال، باید در نظر داشت که در پیشبرد رویکرد مدیریت یکپارچه موانع و محدودیت هایی نیز وجود دارد. مدیریت

یکپارچه، که عمده تمایل آن با رویکردهای سنتی مدیریت عملکرد مشارکت محور همه ذینفعان، تمرکززدایی در فرایند تصمیم گیری و برنامه ریزی، تعامل، هم افزایی و مشاوره است، رویکردی است که با توجه به پیچیدگی مدیریت بسیاری از عرصه ها، ازجمله منابع طبیعی چون ساحل، روند توسعه را به سوی پایداری و سازگاری با شرایط اجتماعی فرهنگی و زیست محیطی منطقه سوق می دهد.

۶-منابع

۱. قشقایی، رضا. ۱۳۸۷. شناخت منظر ساحلی و طراحی بخشی از ساحل بوشهر. تهران: پایان نامه کارشناسی ارشد، دانشگاه شهید بهشتی.
۲. پورجعفر، محمد رضا. ۱۳۹۲. طراحی شهری محیطی آب کنار. تهران: مرکز نشر آثار علمی دانشگاه تربیت مدرس.
۳. یورگ، گروتز. ۱۳۷۵. زیباشناختی در معماری. با ترجمه جهانشاه پاکزاد و همایون. تهران: انتشارات دانشگاه شهید بهشتی.
۴. جلیلی، سید مصطفی و شکوهی بیدهندی، محمدصالح (۱۳۹۱ ارزیابی طرح جشنواره گردشگری نوروزی «.) تهران قدیم با مدل مدیریت معماری و شهرسازی آرمانشهر، « کیفیت یکپارچه در مقاصد گردشگری شماره ۱۵ ، صص ۲۱۴ - ۳۰۵.
۵. دانهکار، افشین و مجنونیان، هنریک (۱۳۸۳ معیارهای پیشنهادی برای ارزیابی مناطق ساحلی دریایی - «.) محیط شناسی، شماره - «. بهمنظور تعیین مناطق تحت حفاظت ساحلی دریایی ایران ۳۵ ، صص ۹ - ۳۲.
۶. رمضاننژاد، یاسر (۱۳۹۵ طراحی الگوی ظرفیتسازی نهادی توسعه پایدار گردشگری)مطالعه موردی: «.) رساله دکتری، دانشکده علوم انسانی، دانشگاه تربیت مدرس تهران. «(سواحل روستایی استان گیلان.
۷. قریشی مینا آباد، محمدباسط، معتمدی مهر، اکبر و فرامرزیگروس، نینا (۱۳۹۰ ارزیابی عملکرد مجتمعهای «.) برنامه ریزی منطقه ای، دوره «(گردشگری ساحلی)مورد مطالعه: مجتمع مروارید خ ر ۱، شماره ۴، صص ۲۹ - ۴۱.
۸. قنواتی، ع تالله و منصوری، رضا (۱۳۹۲ طبقه بندی مورفولوژیکی خط هوشمند ساحلی در راستای مدیریت «.) پژوهشهای ژومورفولوژی کمی، سال «(یکپارچه مناطق ساحلی)پژوهش موردی: از نوشهر تا بابلسرودم، شماره ۲، صص ۹۹ - ۱۱۸.
۹. کاظمیان، غلامرضا (۱۳۸۳ تبیین روابط ساختار حاکمیت و قدرت شهری با سازمانیابی فضا، تلاش برای «.) رساله دکتری، دانشکده علوم انسانی، دانشگاه تربیت مدرس «(طراحی مدل)نمونه منطقه کلانشهری تهران.

۱۰. کریمیپور، یدالله و کریمیپور، کوثر (۱۳۹۱ مجلهٔ « مدیریت یکپارچهٔ مناطق ساحلی و رویکردهای نظامی » (. انجمن جغرافیای ایران، دورهٔ ۱۰ ، شمارهٔ ۳۳ ، صص ۷۱ - ۸۶ .
۱۱. کولایی، الهه و شایسته، مهدی (۱۳۹۳ . « حکمرانی خوب و مدیریت یکپارچهٔ مناطق ساحلی دریای خزر » (. محیطشناسی، دورهٔ ۴۰ ، شمارهٔ ۳،